

7. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання // Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. –Харків, 1997. –338с.
8. Маслоу А. Дальнейшие пределы человеческой психики. –Стб.: Издат. гр. «Евразия», 1997. –430с.
9. Маслоу А. Психология бытия. –М.: «Рефл-бул», К.: «Ваклер», 1997. –304с.
10. Николаичев Б.О. Моральный выбор и нравственная свобода // Вестник Московского университета. –Сер. 7, Философия. – 1998. -№ 4. –с. 53-58.
11. Новиков К.А. Свобода воли и марксистский детерминизм. –М.: Политиздат, 1981. –201с.
12. Ноговицын О.М. Ступени свободы: Логико-исторический анализ категории свободы. –Л.: Издательств ЛГУ, 1990. –188с.
13. Психологія і педагогіка життєтворчості. Навч.-метод. посібник / Ред. рада.: В.М.Доній (голова) та ін. –К., 1996. –792с.
14. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. –М., 1996. – 451с.

Пліско В.І.

м.Київ

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ТА ВМІННЯ ПРОГНОЗУВАТИ НЕБЕЗПЕКУ, СПРИЯТЛИВІ МОМЕНТИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Швидкоплинність ситуацій, у яких перебуває співробітник правоохоронних органів, ускладнює ведення акцентованого пошуку сприятливих моментів для уживання своєчасних заходів. Опитування показує, що вони не володіють спеціальними навичками у розпізнаванні сприятливих моментів. Проте навчитись такої навички досить складно, оскільки у небезпечній обстановці розумовий процес трохи перевантажений у виконанні швидкоплинних дій. У ситуаціях первинне значення має розумовий процес, тобто пошук сприятливих моментів повинен трохи випереджати дії. Вміння розпізнавати сприятливі моменти у екстремальній ситуації вимагає автоматичного вирішення пошукового процесу. Опитування курсантів вказує на відсутність у навчальному процесі понять регулювання ситуаціями на основі їх розпізнавання.

Реакція співробітників на ситуацію, що виникла, супроводжується "відкритими" прямолінійно направленими діями, що є недостатньо ефективним засобом впливу на противника. У 51% ситуацій вони встигають на 1-5с раніше зафіксувати злочинне діяння. Однак, утворена перевага у часі ними не використовується. Замість того, щоб непомітно зблизитись, використовуючи сприятливий момент, він завчасно розкриває свою появу. Діє він підсвідоме. Переважає прагнення: помічене правопорушення зразу ж припинити. Результати спостережень підтверджують думку багатьох спеціалістів про те, що використання фактора несподіваності, рішучості, оптимальної дистанції, зручного позиційного розміщення впливають на обмеження рухових можливостей противника.

Детально вивчаючи характеристику поведінки співробітників ми змогли виявити причинні зв'язки у їх слабкій орієнтованості на початковому етапі виникнення екстремальної ситуації.

Перш за все, реальна небезпека суттєво впливає на фізіологічні зміни у їх організмі. Стан підтверджений процесом ірадіації. Поширення нервового збудження чи гальмування за нервовою системою в першу чергу здійснює вплив на розумовий процес. Спостерігається зовнішнє гальмування у діяльності співробітника. Під впливом зовнішнього подразника помітно знижується активність у виборі раніше завчених дій. Усе це є наслідком основних явищ, вироблених на рівні умовних рефлексів і навпаки:

1/ безпечність, утворена через зневажливе ставлення до можливих проявів небезпеки. Перебуваючи у ситуаціях, які нескладні за екстремальними ознаками, чи готуючись до наперед небезпечної події, яка так і не відбулась, співробітники з часом звикають до таких явищ. Чим частіше у ситуаціях відсутні моменти небезпеки чи відмічається малозначна участь співробітника в них, тим більше зростає у нього відчуття безпечності. Протягом проходження служби процес накопичення такого відчуття прогресує. Негативним із всього цього є те, що відчуття безпечності трохи гальмує прояви

своєчасної реакції на момент реальної небезпеки, тим більше призводить до втрати сприятливого моменту;

2/ відсутність навички перебувати в умовах екстремальних ситуацій. Слабка адаптованість співробітників позбавляє їх можливості своєчасно виявляти правопорушення, використовувати сприятливий момент. Час витрачається на визначення складу злочину. Внаслідок цього зростає надмірне зосередження на об'єкті. Інформація на основі зорового враження впливає на підкіркову систему головного мозку. Часто виниклі сприятливі моменти упускаються. Вибір дій в основному складається за фактом поведінки підозрюваного;

3/ відсутність професійних навичок до дій у даних умовах. Підставою такого висновку служать:

а/ заняття зі спеціальної фізичної підготовки не вирізняються об'ємом навантаження, який би сприяв формуванню необхідних якостей;

б/ зміст занять не відповідає реальним умовам;

в/ навчання проходить без моделювання екстремальних ситуацій на заняттях.

У певній частині мають місце посилені навантаження, проведення поєдинків, подолання перешкод, однак вони не ототожнюють модельні установки в цілому.

Більшість ситуацій, які виникають, супроводжуються наявністю сприятливих моментів. До них відносяться:

1/ час випереджаючої появи співробітника;

2/ стійкий психомоторний стан;

3/ зручне для виконання дій позиційне розташування;

4/ наявність ступеня агресивності і психомоторний стан противника;

5/ використання засобів-впливів, розрахованих за часом, швидкістю, прикладанням зусиль.

Результати аналізу методом лінійного розрахунку показують, що в більшості ситуацій представники правопорядку не намагались виявити з присутність сприятливих моментів. Навіть у випадках, де ситуації закінчувались для них без ексцесів.

Поєдинок між співробітником і правопорушником на початковому етапі має свою певну

закономірність. Так, рухові дії першого ускладнюються, якщо час з моменту появи противника до початку дій перевищує 5 секунд. Перебуваючи у стані гіперкінезії, він втрачав зручний момент для атаки. Судорожне скорочення м'язів при виконанні перших рухів помітне для противника. Ситуація надалі розгортається не на користь співробітника. Правопорушник встигав за даний час мобілізуватись, прийняти рішення до активної протидії. При виконанні атакуючих дій через 2-3с після фіксації противника багато ситуацій завершувались успішно. Вказаний час латентного періоду з основою для сприятливого розвитку екстремальної ситуації. Включаючись у роботу у даний проміжок часу він вирізняється "вибуховим" станом. Прийняття позиційного розташування пов'язане із одночасним включенням м'язів адукторів. Локомотивність рухів організовується за рахунок групи м'язів, які приймають участь у виконанні необхідного руху, їх узгодженість у спільній роботі в одному напрямі призводить до більш стрімких, швидких дій протягом всієї ситуації. Слід відмітити, що такі дії певною мірою "шокують" противника, призводять до змін /перекручень/ рухової функції. Рухи його хаотичні, без точного орієнтиру дій, неекономні.

У 50% випадків /із 300 розглянутих/ співробітник першим встигав фіксувати момент появи противника. Випередження противником відмічається у 30% ситуацій. У інших фіксування одним одного відбувалося одночасно. Час прийняття рішення з моменту появи до перших дій у більшості ситуацій перевищував 5 секунд. Зручний момент для організації атакуючих дій не використовувався у 90% ситуацій.

Психологічний стан противника є одною із характерних ознак екстремальної ситуації. Будучи у стані напруженості, противник діє більш прямолінійно. Однак у такому стані він скоює в діях меншу кількість помилок, ніж в період схвильованого стану. Стан напруженості супроводжується більш рішучими діями. Схвильований стан відрізняється у більшій мірі наявністю невпевненості. Аналогічний стан правопорушника відмічається у 30% екстремальних ситуацій. Рухи у нього скуті, нерішучі. Час пасивності у діях коливається від 10с до 30с. Часто це досягається

за рахунок вмілих продуманих дій співробітників. Слід відмітити, що швидкі, рішучі і раптові дії призводять правопорушника до стану невпевненості. Вплив за часом може тривати приблизно 10-15с. Розраховуючи на малоактивну зустрічну протидію даний проміжок часу можна оцінювати як сприятливий момент для припинення правопорушення.

У ході дослідження укріпилось поняття про те, що суб'єкт, який свідомо вступає у протиборство з представником правопорядку, здатен скоювати жорстокі за ступенем діяння злочини. Наперед проведена рекогносцировка обстановки навіть у межах 10-15с дасть у якійсь мірі поверхневу інформацію про його поведінку і рухові здібності. Це сприяє визначенню зручного моменту у напрямі своїх дій і завершенню протидії в цілому з позитивним результатом. Однак, наперед намічений результат дій можна не досягти через нестійкий психомоторний стан співробітника.

У характеристиці поведінки противників в ряд відмітних особливостей. Так, після ножового поранення /чи ін./ співробітника, який продовжував активний опір, злочинець психологічно не витримував подальшого ведення поєдинку й удавався до втечі. Тому більшість ситуацій закінчувалась для співробітника одним серйозним ножовим пораненням, навіть у тих випадках, коли противник робив кілька спроб завдати удару. Чим викликана різка зміна поведінки злочинця? Перше - правопорушник усвідомлює, що несподівана поява співробітника може бути пов'язана із його затриманням. Вступаючи у протиборство, він обмежений у часі виконання дій. Друге - отримане поранення підвищує у співробітника агресивність до намірів противника. Прикладені зусилля захисних дій, які переходять у наступальні, викликана агресивна наполегливість "ламає" противника.

Поведінка правопорушника у ситуаціях, які виникли несподівано, розглядається однозначно. Застигнути зненацька, він у більшості ситуацій виконує одну нападаючу дію. Рідше використовує дві спроби, незалежно від того, завдав поразки співробітнику чи ні. Його розрахунок полягає у тому, щоб призупинити дії

/переслідування/ представників правоохоронних органів; продемонструвати небезпечність своїх намірів. Така поведінка має свою логіку:

1/ побоювання у швидкому реагуванні колег співробітника;

2/ розуміння того, що можна швидше зникнути і бути менш помітним з боку оточуючих;

3/ виграш у часі навіть у секундах не дає можливості для повторних /постійних/ нападів.

В умовах зустрічі з підозрюваним суб'єктом, яка склалась несподівано, зростає ступінь небезпеки, коли порядок позиційного розташування складається таким чином:

1/ один з підозрюваних знаходиться за кермом, другий біля автомобіля поряд із співробітником;

2/ двоє підозрюваних одночасно виходять з автомобіля назустріч співробітнику;

3/ коли ті, хто сидить в машині, підкоряючись, спочатку призупиняються, а потім різко зриваються з місця.

Бувають випадки, коли правопорушники свідомо намагались збити автомобілем співробітника. Зазвичай такі дії здійснюються з метою уникнути переслідування на якийсь час. Там, де використовується автотранспорт, необхідний підвищений рівень зосередженості. Сприятливими будуть: дотримання дистанції і прийняття зручної позиції. При цьому необхідно враховувати розстановку сил, співвідносити швидкість і кут власного переміщення із швидкістю переміщення противника і автотранспорту.

Більш стійким психологічним станом підозрюваний характеризується при наявності у нього автотранспорту. Часто він нахабний, зухвалий. Як правило, не підкоряється, особливо, коли перед ним знаходиться один співробітник. Розрахунок на швидкість, можливість втекти надав йому більшої впевненості у діях. Вони у таких випадках жертвують автомобілем /тим більше, коли він не є його власністю/. Несподівано виникають і швидкоплинне минають ситуації із використанням автотранспорту. Злочинець діє по-різному. В одних випадках він зупиняється, потім намагається втекти, у інших зовсім не зупиняється. В 30% ситуацій переслідування

спочатку здійснювалось за допомогою автотранспорту, потім пішим пересуванням. Поведінка злочинця має свою логіку. Після 10-15 хвилин з моменту переслідування втекти на автомобілі стає складніше, так як основні дороги і магістралі перекриваються працівниками міліції. При знешкодженні таких правопорушників спочатку дії слід будувати з використанням оманливих впливів /задумів/ без зайвого шуму, потім переходити до швидких синхронних дій. Зручним буде понизити у них почуття безпеки. Пропустити 1-2 постами без акцентованої уваги у їх бік /приблизний варіант/.

У ряді ситуацій правопорушник, застигнутий зненацька, послужливе виконує вимоги представників влади. Поведінкова реакція направлена на те, щоб послабити їх пильність, створити фактор несподіваності для використання підступних задумів і, при зручній дистанції та позиційному розташуванні, з урахуванням проявленої безпечності з боку співробітників виконати напад. Формування у співробітників почуття обережності /постійно знаходитись обличчям до правопорушника; не допускати, щоб руки були у кишенях; зовнішній огляд; дистанційний режим і т.д./ буде сприяти позитивному результату його зустрічі із правопорушником.

Зовнішньо-емоційний вид правопорушника відмічається наступними характеристиками:

1/ цілеспрямований, жорстокий погляд;

2/ очі "бігаючі", погляд неухвально;

3/ погляд безтямний;

4/ спокійно-іронічний вигляд, рішучість у виразі

очей;

5/ добродушний вигляд.

Однак у багатьох ситуаціях дати характеристику за виразом очей більш складно.

Проведене опитування методом експертних оцінок дозволило виявити наступне: противник з жорстоким виразом очей відрізняється кращою реакцією, ніж правопорушник із виразом "бігаючих" очей. Однак у своїх діях вони більш прямолінійні, в той же час у других дії трохи загальмовані, непередбачувані. Дії правопорушника із спокійним виразом очей звичайно розраховані на один-два рухи. З

добродушним поглядом відрізняється підступністю, несподіваними переходами від одного спілкування до іншого. Слід додати, що зустріч з противником із жорстким агресивним поглядом в основному зустрічається у ситуаціях, які виникли несподівано /90%/. Формування у співробітників уміння будувати свою поведінку відносно зовнішніх ознак правопорушника підвищить результативність їх діяльності.

У наперед передбачених ситуаціях правопорушники, піймані на місці злочину /особливо викриті при кишенькових крадіжках/, спочатку не вдаються до фізичного протистояння. Вони вдають з себе "безвинних". Як правило, вони знають, наскільки складним є механізм доказовості діяння, використовує правовий аспект презумпції невинності. Поведінкова реакція спрацьовує за принципом "кращий захист - це контрнапад". Вони нахабні, намагаються викликати жалість з боку оточуючих, залякують заявами у інстанції чи, у крайньому випадку, вимагають доказів. Далі, якщо з боку співробітників помічені нерішучість, зняковіння, зразу ж використовують фізичні зусилля, щоб зникнути. У інших випадках підозрюваний у правопорушенні намагається заговорити співробітника. Зазвичай вони трохи нервові. Зовнішній вигляд буває спокійним. Однак у період діалогу мислення не відрізняється логічною послідовністю, мова уривчаста. Намагається зобразити з себе емоційно-жалісного типа.

Рухи мляві, податливі. Однак, здатен виконувати нападаючі дії, як тільки відчує слабкі сторони у поведінці співробітника.

У більшості ситуацій правопорушники не підкоряються вимогам представників правопорядку. На попередження аж до погрози застосування зброї, навіть на попереджувальні постріли злочинці відповідають більш рішучими діями. Реакція їх поведінки неоднозначна: у 30% ситуацій противник намагався зникнути; у 25% випадків виконував зустрічний напад; у інших - залишався на місці. Такі фактори як безкарність, недосконалість законодавчих актів в області застосування зброї разом з такими явищами як неусвідомлена поведінка при скоєнні вчинків і вироблена і правопорушників невіра у те, що

працівники правоохоронних органів здатні застосувати зброю, логічно ведуть їх до непокори, агресивних актів поведінки. Однак простежується певна залежність між послідовністю поведінкових актів правопорушника. Бував так, що» призупиняючи підозрюваного, співробітник попереджує про застосування зброї. З часом підозрюваний адаптується до такої форми спілкування. У нього з'являється відчуття, що зброю використовується лише для того, щоб здійснювати психологічний вплив. Надалі ступінь впливу знижується. Працівник, не співвіднісни ступінь небезпеки, запізнюється із вихоплюванням зброї.

Звичайно противник реагує на появу озброєного працівника правоохоронних органів з розрахунку його випередження /втекти, встигнути зникнути, виконати напад/. Сприятливий результат ситуації досягається за рахунок інтенсивного переміщення. Без зволікання виступити назустріч чи відступити назад з наступним рухом вперед і подачею попереджувальних команд /пострілом/. У момент зближення зброя вихоплюється по ходу руху, щоб вимагати у злочинця підкорення. Такими діями співробітник випереджає противника і позбавляє його можливості опиратися. Проявлена рішучість здійснює свій вплив на противника протягом тривалого часу. Отже, формування у співробітників високої динаміки переміщень, вмінь у цільовому використанні зброї /неформальному/, рішучість сприяє "притушений" небезпечних задумів ще на початку розвитку екстремальної ситуації. Невіра, вироблена у правопорушників, в те, що співробітник здатен вистрелити, має місце у багатьох випадках. Однак там, де використовувалась зброя /аж до поранення одного з правопорушників/, у наступних аналогічних ситуаціях спостерігається пасивність до протидії.

У більшості ситуацій правопорушник через 5-7с з моменту зустрічі намагається втекти. Несподівана зустріч із співробітником правоохоронних органів не в меншій мірі впливає на рухову структуру противника. Явно простежується атаксія рухів. Порушення координації супроводжується великою кількістю безцільних рухів.

Виділити основний рух, найбільш небезпечний для співробітника із всього хаосу рухів, в задачею

дослідження у визначенні методики формування необхідних якостей.

Хоч і не можна віднести до системи у діях ситуації, коли один правопорушник тримає співробітника, а інший наносить удари, чи коли суб'єкт, що уник переслідування, зразу ж повертається, щоб допомогти своїм товаришам, використовуючи приховане зближення. Такі випадки мають місце і причиною цього є неправильно продумані дії співробітників. В основному тоді, коли процес затримання за часом виконання затягується чи коли проявляється нерішучість або недбалість співробітників. Слід відмітити, що бездоганно виконане затримання, постійний контроль за діями правопорушників і навколишньою обстановкою не дозволяють суб'єкту, що зміг втекти, виконати свій задум, тобто не дають приводу для зміни його поведінки.

При побудові тактичних дій співробітника часто не беруть до уваги умови навколишньої обстановки. Це має місце тоді, коли з метою доведення злочинного діяння за фактом його скоєння захоплюють правопорушника. Це стосується ситуацій із заручниками чи з тими, над ким нависла загроза. Як у правопорушників, так і в співробітників складається стереотип у тактиці поведінки. Звичайно суб'єкти пред'являють свої вимоги /умови/. Співробітники, виконуючи їх умови, зразу ж прагнуть провести операцію по їх захопленню. Однак, надалі, при повторі аналогічних ситуацій злочинні елементи недовірливо ставляться до умов угоди. Вони оздоблюються. Побудова тактики повинна бути неординарною. Не завжди слід виконувати захоплення злочинців зразу ж після екстремальної ситуації. Доцільніше буде на період ситуації не викликати підозрілості діями працівників правоохоронних органів. Поступливість необхідно проявляти без затягування у часі. Використовувати як можна меншу кількість співробітників. Слід, перш за все, вийти з критичної ситуації, яка склалась. Надалі, продовжуючи непомітно контролювати дії суб'єктів, створити сприятливий момент для захоплення. Це повинно супроводжуватись такими факторами: безпечність дій для оточуючих і

співробітників; несподіваність дій; швидкість, яка дозволяє випередити противника; зручні умови обстановки для захоплення; відсутність пильності з боку противника. Використання вказаних факторів у сукупності призведе до психологічної деградації суб'єктів, до усвідомлення ними безвихідності положення. Тут важливим вважається досягти враження, що виконане затримання не пов'язане із умовами попередньої ситуації. Склалась нова ситуація /з наявністю сприятливих факторів/, де вина інкримінується злочинцю не за загрозу оточуючим /заручникам/, а за загальними скоєними карними діяннями.

Розглядаючи ситуації колективної протидії, можна виділити, що у 30% випадків кількість правопорушників не перевищувала 2-3 чоловік. Колективна протидія застосовувалась у 5% ситуацій. Сприятливими моментами для впливів можна вважати їх відмінності у поведінці, де часто один з правопорушників виділявся боязливістю, нервозністю, надмірною схвильованістю. Неузгодженість у діях між ними відмічається у 20% ситуацій. У період блокування правопорушника інші суб'єкти не виділяються бажанням прийти на виручку. Вони намагаються втекти, при цьому напрям їх дій безорієнтовний. Є ситуації, у яких суб'єкти, не дивлячись на несподівану появу співробітників, не здійснюють спроб втекти. Поведінка їх неоднозначна. Не завжди має місце чіткий намір виконати напад. Це говорить про існуючу залежність між причиною, що побудила до злочинного діяння, ступенем скоєння злочину /а то й нахабністю/ і руховою рішучістю працівників правоохоронних органів.

Затримання правопорушників протягом 5-7хв після здійсненого злочину приголомшливо діє на них. Тим більше, коли злочинець за цей час встиг досить далеко переміститись з місця злочину.

При єдиноборстві з працівником правоохоронних органів тактика побудови дій озброєного противника відрізняється від незброєного. Озброєний пістолетом противник більш прямолінійний у діях. Якщо відбувається схватка, то протиборствующі сторони всю свою увагу зосереджують на зброї.

Рухи противника більш обмежені, так як він сподівається в основному на силу зброї і зусилля направлені на її утримання. При безпосередній сутичці із озброєним суб'єктом даний момент дає перевагу співробітнику, вільному у своїх рухах /психологічно стійкого/.

Література :

1. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы. // Изб. тр. М.: Наука, 1978.
2. Васильев В.В. Физиология человека. М.: Ф.С, 1979.
3. Карпов А.В. Психологический анализ процессов принятия решения в деятельности. Ярославль. Изд-во Ярославского государственного университета, 1955.
4. Приходько Е.П., Побрызгаев П.П. Механизм формирования поведения оперативных сотрудников в условиях риска. Проблемы оперативно-розыскной психологии. Межвузовский сборник научных трудов. Киев, МВД СССР, 1991.
5. Чхаидзе Л.В. Координация произвольных движений человека с позиции общих закономерностей управления и управляемых систем // Проблемы кибернетики. - М., 1962.

Романовська Ю.Ю.
Романовський О.О.
Сухолиткий О.С.
м.Київ

ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КНР У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Китайська Народна Республіка має найбільшу і найчисленішу в світі систему освіти. Чисельність населення країни сягає 1 мільярда 200 мільйонів громадян, отже відсоток тих, хто щорічно набуває освіти, також значний: це понад 226 мільйонів учнів у середніх школах і понад 67 мільйонів осіб - у старших школах [1, 2].